

## **Konsep puisi tradisional antara kesusasteraan Arab dengan kesusasteraan Melayu**

*The concept of traditional poetry between Arabic and Malay literatures*

**Nazri Atoh\***

Universiti Pendidikan Sultan Idris  
[nazri.atoh@fbk.upsi.edu.my](mailto:nazri.atoh@fbk.upsi.edu.my)

**Saipolbarin Ramli**

Universiti Pendidikan Sultan Idris  
[saipolbarin@fbk.upsi.edu.my](mailto:saipolbarin@fbk.upsi.edu.my)

**Zamri Arifin**

Universiti Kebangsaan Malaysia  
[abuzaim@ukm.my](mailto:abuzaim@ukm.my)

**Zubir Idris**

Universiti Kebangsaan Malaysia  
[zidris@ukm.my](mailto:zidris@ukm.my)

*Published: 15 June 2020*

### **Abstrak**

Kesusasteraan merupakan pancaran pemikiran yang dihasilkan oleh sesuatu bangsa, sama ada dalam bentuk lisan atau bertulis. Kesusasteraan Melayu mendapat pengaruh daripada bahasa dan kesusasteraan Arab dengan kedatangan pedagang Arab di Tanah Melayu. Hal ini membawa kepada lahirnya karya puisi Melayu kesan daripada tradisi sastera Arab. Bertitik tolak dengan keakraban bahasa Arab dengan bangsa Melayu, maka kajian ini dijalankan untuk menganalisis persamaan dan perbezaan konsep puisi tradisional antara kesusasteraan Arab dengan kesusasteraan Melayu. Kajian ini menggunakan pendekatan kepustakaan untuk mengumpul maklumat-maklumat yang berkaitan dengan kajian. Pendekatan perbandingan pula digunakan untuk menganalisis persamaan dan perbezaan konsep puisi tradisional antara kesusasteraan Arab dengan kesusasteraan Melayu. Kajian ini mendapati bahawa terdapat persamaan yang ketara antara puisi Arab dengan puisi Melayu pada penggunaan perkataan yang mempunyai susunan tertentu dan mengandungi unsur imaginasi dan muzik. Bait dalam bentuk *mashtur* dan *manhuk* dalam puisi tradisional Arab menyerupai puisi tradisional Melayu yang dizahirkan dengan satu-satu baris. Dari sudut lain, setiap bait puisi tradisional Arab diakhiri dengan rima yang sama, manakala puisi tradisional Melayu tidak disyaratkan agar setiap bait diakhiri dengan rima yang sama. Bait puisi tradisional Arab biasanya dibentuk dengan dua *shatr*, tetapi puisi tradisional Melayu biasanya dihasilkan dengan satu-satu baris. Setiap bait dalam puisi tradisional Arab mendukung satu makna yang lengkap, manakala pantun dalam puisi tradisional Melayu memerlukan satu rangkap untuk membawa satu makna.

**Kata Kunci:** Puisi Tradisional; Kesusasteraan Arab; Kesusasteraan Melayu; Persamaan; Perbezaan

### **Abstract**

*Literature is a reflection of thoughts produced by a nation, whether in oral or written form. Malay literature gained influence from Arabic language and literature with the arrival of Arab traders in Malaya. This led to the birth of Malay poetry from the influence of Arab literary tradition. Starting with the Arabic language familiarity with the Malays, this study is conducted to analyze the similarities and differences of traditional poetry concepts between Arabic literature and Malay literature. This study uses a library approach to collect information related to the study. Comparative approach is used to analyze the similarities and differences of traditional poetry concepts between Arabic literature and Malay literature. This study found that there is a significant similarity between Arabic poetry and Malay poetry on the use of words that has a certain order and contained*

*elements of imagination and music. Verse in the form of mashtur and manhuk in traditional Arabic poetry resembles a traditional Malay poem that is presented with one line. On the other hand, every verse of traditional Arabic poem ends with the same rhyme, while traditional Malay poetry is not required to every verse ends with the same rhyme. The traditional Arabic poem is usually formed with two shatrs, but traditional Malay poetry is usually produced in one line. Each verse in traditional Arabic poetry carries a complete meaning, while pantun in traditional Malay poetry requires a quatrain of lines to bring a meaning.*

**Keywords:** Traditional poetry; Arabic literature; Malay literature; Similarities; Differences

## PENDAHULUAN

Kesusasteraan merupakan pancaran pemikiran yang dihasilkan oleh sesuatu bangsa, sama ada dalam bentuk lisan atau bertulis. Pemikiran yang dizahirkan dalam karya kesusasteraan ini pastinya mempunyai hubungkait dengan perkara yang berlaku dalam bangsa itu sendiri.

Kedatangan bangsa Arab di kepulauan Melayu dengan tujuan perdagangan, turut menyebarkan agama Islam dan seterusnya kebudayaan Arab itu sendiri (Rahmah & Adli, 2008). Hubungan antara bahasa Arab dengan bangsa Melayu jelas pada fungsi bahasa Arab yang digunakan pada sudut keagamaan, seperti doa, barzanji dan sebagainya. Selain daripada itu, bahasa Arab turut memberi kesan kepada kesusasteraan Melayu yang berciri Islam dengan menggunakan ajaran-ajaran Islam sebagai tema. Dari sudut sastera pula, Rahmah & Shahrizal (2013) berpendapat bahawa kesusasteraan Melayu dipengaruhi oleh kesusasteraan luar, antaranya istilah 'syair' yang diambil daripada perkataan 'shī'r' bahasa Arab. A. Halim (2013), menyatakan bahawa terdapat karya-karya puisi Melayu yang dikenalpasti sebagai terhasil daripada tradisi sastera dari Arab, yang lazimnya muncul setelah kedatangan Islam di Nusantara, seperti syair dan nazam.

Bertitik tolak dengan keakraban bahasa Arab dengan bangsa Melayu, maka kajian ini dijalankan untuk menganalisis persamaan dan perbezaan konsep puisi tradisional antara kesusasteraan Arab dengan kesusasteraan Melayu. Kajian ini menggunakan pendekatan kepustakaan untuk mengumpul maklumat-maklumat yang berkaitan dengan kajian. Pendekatan perbandingan pula digunakan untuk menganalisis persamaan dan perbezaan konsep puisi tradisional antara kesusasteraan Arab dengan kesusasteraan Melayu.

## PUISI TRADISIONAL ARAB

Kesusasteraan dalam bahasa Arab disebut sebagai *al-adab* (الأدب). Menurut Ilham (2015), puisi merupakan sumber pertama bagi peradaban Arab kerana ia merupakan bahan utama dalam mengetahui perkembangan sosial bangsa Arab. Ia adalah pancaran emosi penyair yang diungkapkan dengan perkataan yang mampu memberi kesan kepada khalayak (Nazri & Zamri, 2013). Qudamah bin Ja'far (t.th) mentakrifkan *shī'r* (puisi) sebagai kata-kata yang mempunyai acuan dan hujungnya berima serta menyatakan makna. Oleh itu, terdapat empat ciri utama bagi puisi; iaitu *qawl* (ungkapan), *wazn* (acuan irama bermeter), *qafiyah* (rima) dan *ma'na* (makna).

Puisi Arab merupakan susunan kata yang dibentuk dengan acuannya yang tersendiri yang dikenal sebagai *al-wazn* dan *al-qafiyah*. Di samping itu, kata-kata ini diungkap untuk menyampaikan makna yang ingin disampaikan penyair dengan gaya bahasa yang mempunyai unsur imaginasi dan perasaan.

### *al-Wazn* (irama bermeter)

Sesuatu ungkapan dalam kesusasteraan Arab digolongkan dalam puisi sekiranya dibentuk dengan 'wazn'. *al-Wazn* sebagai satu jumlah *al-tafīlat* yang membentuk bait yang berkaitan dengan bilangan *al-harakat* dan *al-sakanat* dalam bait puisi (al-Hashimi, 2014). Perkara ini turut disentuh oleh 'Atiq

(2006) dengan mengatakan bahwa bait-bait sesuatu *qasidah*, tidak kira berapa bilangannya, dibentuk dalam satu *wazn*. Oleh itu, jika *tafa'il* bait yang pertama terdiri daripada tiga atau empat unit, maka *tafa'il* setiap bait yang berikutnya akan dibentuk mengikut *tafa'il* dalam bait yang pertama. Berikut adalah contoh persamaan *tafa'il* dalam *qasidah* Abu Tammam:

Bait pertama:

أَنْحَلُّ الْمَغَانِي لِلْبَلَى هِيَ أَمْ نَهْبٌ؟	لَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ دَارِ مَأْوِيَةِ الْحُقْبُ
0/0/0// /0// 0/0/0// 0/0//	0/0/0// 0/0// 0/0/0// /0//
فَعولن مفاعيلن فَعول مفاعيلن	فَعول مفاعيلن فَعولن مفاعيلن

(Abu Tammam, 1982)

Bait Kedua:

مُرَاحُ الْهَوَى فِيهَا وَمَسْرَحُهُ الْخَصْبُ	وَعَهْدِي بِهَا إِذْ نَاقِصُ الْعَهْدِ بَدْرُهَا
0/0/0// /0// 0/0/0// 0/0//	0//0// 0/0// 0/0/0// 0/0//
فَعولن مفاعيلن فَعول مفاعيلن	فَعولن مفاعيلن فَعولن مفاعيلن

(Abu Tammam, 1982)

Bait pertama *qasidah* ini terdiri daripada gabungan *tafilah* فَعولن dan مفاعيلن. *Tafilah* yang digunakan dalam bait pertama turut digunakan pada bait yang berikutnya seperti dalam bait kedua di atas. Penggunaan satu bentuk *ba'ir* yang terdiri daripada *tafilah* dalam satu *qasidah* merupakan antara ciri puisi Arab. *al-Tafilat* berkaitan dengan *al-buhur* dalam puisi Arab. Istilah ini merujuk kepada unit-unit bunyi (*al-wihdat al-sawtiyyah*) yang merupakan juzuk-juzuk bait, atau unit-unit yang berulang untuk menyusun satu bait (°Atiq, 2006). Menurut °Atiq (2006) lagi, *al-tafilat* ini tidak kurang dari dua *maqta'* dan tidak lebih dari tiga *maqta'*. Terdapat sepuluh bentuk *al-tafilat* ini; iaitu, فَعولن, مفاعيلن, فَعولن, مفاعيلن, مستفعلن, فاعلن, متفاعِلن, فاعلاتن, فاع علاتن, مفعولات مستفعلن. Berikut adalah contoh *tafilat* yang terdapat dalam bait Abu Tammam:

مُرَاحُ الْهَوَى فِيهَا وَمَسْرَحُهُ الْخَصْبُ	وَعَهْدِي بِهَا إِذْ نَاقِصُ الْعَهْدِ بَدْرُهَا
0/0/0// /0// 0/0/0// 0/0//	0//0// 0/0// 0/0/0// 0/0//
فَعولن مفاعيلن فَعول مفاعيلن	فَعولن مفاعيلن فَعولن مفاعيلن

(Abu Tammam, 1982)

*Tafilah* untuk bait di atas dilambangkan dengan (/) untuk mewakili *al-harakat*, manakala (0) mewakili *al-sakanat*. Daripada bait tersebut, *tafilah* yang digunakan beracukan فَعولن dan مفاعيلن. *al-Buhur* terbentuk daripada pengulangan *al-tafilah* sama ada menggunakan satu bentuk *tafilah* sahaja atau secara gabungan. Terdapat enam belas *bahr* yang digunakan dalam puisi Arab tradisional dan beberapa *bahr* yang dicipta kesan percampuran bangsa Arab dengan bangsa asing (al-Hashimi, 2014). Bait berikut menggunakan *bahr al-tawil* yang merupakan gabungan *tafilah* فَعولن dan مفاعيلن:

أَنْحَلُّ الْمَغَانِي لِلْبَلَى هِيَ أَمْ نَهْبٌ؟	لَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ دَارِ مَأْوِيَةِ الْحُقْبُ
0/0/0// /0// 0/0/0// 0/0//	0/0/0// 0/0// 0/0/0// /0//
فَعولن مفاعيلن فَعول مفاعيلن	فَعول مفاعيلن فَعولن مفاعيلن

(Abu Tammam, 1982)

Puisi-puisi Arab terbahagi kepada dua iaitu; puisi yang dibentuk dengan satu *tafilah* dan yang dibentuk dengan lebih daripada satu *tafilah*. *al-Buhur al-shi'riyyah* yang terdiri daripada satu *tafilah* adalah *al-wafir*, *al-hazaj*, *al-kamil*, *al-rajaz*, *al-ramal*, *al-mutaqarab* dan *al-mutadarak*. *al-Buhur al-shi'riyyah* yang menggunakan lebih daripada satu *tafilah* pula adalah *al-tawil*, *al-madid*, *al-basit*, *al-sari'*, *al-munsarih*, *al-khafif*, *al-mudari'*, *al-muqtadab* dan *al-mujtath* (°Atiq, 2006).

*Al-Buhur al-Shi'riyyah* dalam Puisi Arab pada kebiasaannya dibentuk dengan dua *shatr* yang terdiri daripada *sadr* dan *ajz* yang merupakan dua baris yang mempunyai pemisah di tengah-tengahnya. *Sadr* merupakan bahagian pertama dalam bait, manakala *ajuz* pula adalah bahagian kedua dalam bait seperti dalam bait tersebut.

لَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ دَارِ مَاوِيَّةِ الْخُقْبُ      أَنْحُلُ الْمَغَانِي لِلْبَلَى هِيَ أَمْ نَهْبُ؟  
(Abu Tammam, 1982: 177)

Terdapat bait *mashtur* dalam puisi Arab yang hanya terdiri daripada satu *shatr* seperti yang terjadi dalam *bahr al-rajaz* dan *bahr al-sari*. Berikut adalah bait-bait daripada puisi Bashshar yang beracukan *bahr al-rajaz* jenis *al-manhuk* yang hanya terdiri daripada satu *shatr*.

يَا بُنَيَّ جَلَا هَلْ بِكُمَا تَنْكِيْرُ  
سِيْرًا فَإِنَّ الْبِكْرَ التَّيْسِيْرُ  
(Bashshar, 1991)

### *al-Qafiyah* (rima)

Keunikan puisi Arab turut terletak pada hujung setiap baitnya yang berima. Persamaan rima akhir ini dikenal sebagai *al-qafiyah*. Menurut Atiq (2006), *al-qafiyah* merupakan unit-unit bunyi yang terletak pada hujung setiap bait *qasidah* dan pengulangannya pada setiap bait adalah dimestikan. *Harakat* dan *sakanat* yang terbentuk daripada “وَلَلْعَبِي” merupakan *al-qafiyah* dalam bait Abu Tammam berikut adalah contoh *al-qafiyah*:

السَّيْفُ أَصْدَقُ أَنْبَاءٍ مِنَ الْكُتُبِ      فِي حَدِّهِ الْحَدُّ بَيْنَ الْجِدِّ وَاللَّعِبِ  
(Abu Tammam, 1982)

Dalam *al-qafiyah* ini, turut dibincangkan tentang *huruf al-qafiyah*, *anwa al-qafiyah* dan *harakat al-qafiyah*.

### 1. Huruf *al-Qafiyah*

Terdapat enam *huruf al-qafiyah*; *al-rawiyy*, *al-wasl*, *al-kharuj*, *al-ridf*, *al-ta'sis* dan *al-dakhil*. *Al-Rawiyy* merupakan huruf yang membentuk satu-satu *qasidah* dan huruf tersebut diulang pada setiap bait. Kadangkala *qasidah* digelar berpandukan huruf *al-rawiyy*, seperti *qasidah mimiyyah* dan *nuniyyah* (al-Hashimi, 2014). *Al-Wasl* pula ditakrifkan sebagai huruf *madd* yang terbentuk hasil daripada baris *al-rawiyy* melalui *al-ishba* sama ada *alif* atau *waw* atau *ya*. *Al-Wasl* juga terbentuk daripada huruf *ha* dalam keadaan berbaris atau sukun selepas huruf *al-rawiyy* (Atiq, 2006). Berikut adalah contoh *al-rawiy* dan *al-wasl* dalam bait AbE TammEm:

السَّيْفُ أَصْدَقُ أَنْبَاءٍ مِنَ الْكُتُبِ      فِي حَدِّهِ الْحَدُّ بَيْنَ الْجِدِّ وَاللَّعِبِ  
(AbE TammEm, 1982)

Dalam bait tersebut, huruf *ba* pada hujung bait adalah *al-rawiyy*. Baris yang terdapat pada huruf *ba* (huruf *al-rawiyy*) yang dipadankan dengan huruf *ya* merupakan *al-wasl*. Oleh sebab bait dalam *qasidah* ini diakhiri dengan huruf *ba*, maka *qasidah* tersebut dikenal sebagai *qasidah ba'iyyah*.

*al-Kharuj* pula didefinisikan sebagai huruf yang terhasil daripada baris yang terbentuk pada *ha al-wasl* melalui *al-ishba* (al-Hashimi, 2014). Berikut adalah contoh *al-kharuj*:

لَجَادَ بِهَا مِنْ غَيْرِ كُفْرٍ بِرَبِّهِ      وَأَسَاهُمْ مِنْ صَوْمِهِ وَصَلَاتِهِ  
(Abu Tammam, 1982)

Baris yang terdapat pada huruf *ha'* di hujung perkataan (وصلاته) dipadankan dengan huruf *ya'* adalah merupakan *al-kharaj*.

*al-Ridf* adalah huruf *madd* sebelum *al-rawiyy* (°Atiq, 2006). Umpamanya huruf *ya'* pada perkataan (غريب) dalam bait yang berikut:

أَنْتَ فِينَا فِي دَا الْأَوَانِ غَرِيبٌ      وَهُوَ فِينَا فِي كُلِّ وَقْتٍ غَرِيبٌ  
(Abu Tammam, 1982)

*al-Ta'sis* merupakan *alif* yang terletak antaranya dengan *al-rawiyy* satu huruf benar (°Atiq, 2006). *Al-Dakhil* adalah huruf benar yang memisahkan antara *alif al-ta'sis* dan *al-rawiyy* (al-Hashimi, 2014). Bait berikut mengandungi *al-ta'sis* dan *al-dakhil*:

لَزَعَمْتُ أَنْتَ أَنْتَ بِكَرٍ عَطَارِدٍ      أَوْ كُنْتُ يَوْمًا بِالنُّجُومِ مُصَدِّقًا  
(Abu Tammam, 1982)

Huruf *ra'* dalam perkataan عطارِد dalam bait tersebut merupakan *al-dakhil*, manakala huruf *alif* pula adalah *al-ta'sis*.

## 2. Anwa' al-Qafiyah

Jenis-jenis *al-qafiyah* dilihat pada *al-rawiyy* yang berbaris atau sebaliknya yang membahagikannya kepada *al-qafiyah al-muqayyadah* dan *al-qafiyah al-mutlaqah*. *al-Qafiyah* yang dikelompokkan dalam *al-muqayyadah* berdasarkan kepada *al-rawiyy* yang berbaris *sukun*, manakala *al-qafiyah al-mutlaqah* pula merupakan *al-rawiyy* yang berbaris selain *sukun*; iaitu *fathah*, *kasrah* dan *dammah* (°Atiq, 2006). Berikut adalah contoh bait dalam kelompok *al-qafiyah al-muqayyadah* kerana huruf akhir berbaris *sukun*:

بِالْأَمْسِ نَأْتُكَ بِبَعْضِ الْوَصَبِ      إِنَّا عَهْدْنَاكَ أَخَا عَلَّةٍ  
(Abu Tammam, 1982)

Bait yang berikut pula merupakan contoh *al-qafiyah al-mutlaqah* kerana huruf akhir berbaris *kasrah*:

فِي حَدِّهِ الْحَدُّ بَيْنَ الْجِدِّ وَاللَّعِبِ      السَّيْفُ أَصْدَقُ أَنْبَاءٍ مِنَ الْكُتُبِ  
(Abu Tammam, 1982)

## 3. Harakat al-Qafiyah

°Atiq (2006) menyatakan bahawa baris-baris *al-qafiyah* kebiasaannya mempunyai hubungan yang kuat dengan huruf-hurufnya. Baris-baris tersebut terbahagi kepada enam jenis; *al-majra*, *al-naffadh*, *al-hazw*, *al-ishba'*, *al-dass* dan *al-tawjih*. *Al-Majra* merupakan baris *al-rawiyy al-mutlaq* (al-Hashimi, 2014). Baris *kasrah* pada huruf *ta'* perkataan فاستقرت adalah *al-majra* dalam bait berikut:

وَوَطَّدَ أَعْلَامَ الْهَدَى فَاسْتَقَرَّتْ      إِلَى خَيْرٍ مَنْ سَأَسَ الرَّعِيَّةَ عَدْلُهُ  
(Abu Tammam, 1982)

*al-Naffaz* adalah baris pada *ha' al-wa'il* (Al-Hashimi, 2014). Baris *kasrah* yang terdapat pada huruf *ha'* perkataan حياته dalam bait berikut adalah *al-naffaz*.

لَقَاسَمَ مَنْ يَزْجُوهُ شَطْرَ حَيَاتِهِ      وَلَوْ قَصَّرَتْ أَمْوَالُهُ عَنْ سَمَاحِهِ  
(Abu Tammam, 1982)

*al-Hazw* baris huruf sebelum *al-ridf* (°Atiq, 2006). Baris *kasrah* pada huruf *ra'* perkataan غريب merupakan *al-hazw* dalam bait berikut:

وَهُوَ فِينَا فِي كُلِّ وَقْتٍ غَرِيبٌ

أَنْتَ فِينَا فِي دَا الْأَوَانِ غَرِيبٌ

(Abu Tammam, 1982)

*al-Ishba<sup>c</sup>* pula adalah baris *al-dakhil* (al-Hashimi, 2014). Baris *kasrah* yang terdapat pada huruf *ha'* perkataan زاهد dalam bait berikut adalah *al-ishba<sup>c</sup>*:

يَوْمًا وَلَا هِيَ رَعَبَتْ فِي زَاهِدٍ

وَمَوَدَّةً لَا زَهَدَتْ فِي رَاغِبٍ

(Abu Tammam, 1982)

*al-Dass* merupakan baris sebelum *al-ta'sis* (al-Hashimi, 2014), seperti baris *fathah* pada huruf *ta'* perkataan عطارد dalam bait berikut:

لَزَعَمْتُ أَنَّكَ أَنْتَ بِكُرِّ عَطَارِدٍ

أَوْ كُنْتُ يَوْمًا بِالنُّجُومِ مُصَدِّقًا

(Abu Tammam, 1982)

*al-Tawjih* adalah baris sebelum *al-rawiyy al-muqayyad* (Atiq, 2006). Umpamanya baris *kasrah* pada huruf *ha'* perkataan تتسحب dalam bait berikut:

عَافِيَةٌ أَدْيَالُهَا تَتَسَحَّبُ؟

فَكَيْفَ أَصْبَحْتَ وَلَا زَلْتِ فِي

(Abu Tammam, 1982)

### ***al-<sup>c</sup>Atifah* (perasaan)**

Perkara yang membezakan puisi dengan prosa dalam kesusasteraan Arab adalah kebergantungan puisi kepada *al-<sup>c</sup>atifah* yang dianggap sebagai bahasa puisi (Hilal, 1997). Dayf (2004) yang mengistilahkan konsep *al-<sup>c</sup>atifah* ini dengan *al-ahasis wa al-masha'ir* mengatakan bahawa 'perasaan-perasaan' ini merupakan kunci kepada tempat letaknya *al-nagham* (nada). Amin (1967) berpendapat bahawa 'perasaan' inilah yang membawa sifat 'keabadian' terhadap kesusasteraan. Beliau menambah lagi, 'perasaan' ini merupakan alat kesusasteraan yang membentuk emosi penulis, juga meninggalkan kesan terhadap pembaca, di samping merakamkan sedalam-dalam emosi yang berkaitan kehidupan (Amin, 1967).

Dayf (2004) pula meletakkan syarat kepada seorang penyair agar melakukan satu penelitian yang terperinci dengan merakamkan setiap yang dilihatnya di dunia ini melalui perasaan dan emosi. Kekuatan unsur 'perasaan' ini pula bergantung kepada beberapa perkara. Antaranya ialah kekuatan emosi penyair terhadap isu yang hendak ditulis bagi meninggalkan kesan kepada pembaca. Selain itu, penyampaian makna yang bergantung kepada konsep *al-<sup>c</sup>atifah* ini turut memainkan peranan bagi mengesankan perasaan khalayak. *Al-<sup>c</sup>Atifah* turut dinilai dengan kesan yang berkekalan dalam jiwa pendengar dalam tempoh yang lama, di samping hasil karya berkenaan mampu memberikan satu emosi yang berkaitan antara satu sama lain di dalam karya tersebut. Oleh itu, penyair memerlukan pengalaman yang pelbagai untuk menyampaikan satu-satu emosi dengan pelbagai ungkapan dalam karyanya sama ada prosa atau puisi. Dari sudut lain, *al-<sup>c</sup>atifah* memainkan peranan untuk menilai karya dengan bergantung kepada ketinggian nilai *al-<sup>c</sup>atifah* dalam sesuatu karya atau sebaliknya (Amin, 1967).

### ***al-khayal* (imajinasi)**

Imajinasi menurut Dayf (2004) merupakan satu kemampuan yang membolehkan sasterawan untuk membentuk gambaran-gambaran dalam karya mereka. Hal ini disebabkan mereka tidak menulis bersandarkan kepada hawa nafsu semata-mata, tetapi berpandukan kepada perasaan yang dikumpul melalui akal fikiran. Khayalan ini akan diterjemahkan kepada satu gambaran yang mereka kehendaki.

Beliau menambah lagi, gambaran terhadap imaginasi ini adalah pelbagai; antaranya melalui pandangan seperti menggambarkan budi dengan pemuda yang cantik. Gambaran juga turut tercipta melalui pendengaran. Contohnya gambaran ahli muzik yang mendengar menerusi telinga yang dapat merasainya dengan nurani, sehingga terhasilnya satu gambaran muzik yang mengasyikkan. Seterusnya gubahan ini akan dilahirkan dalam bentuk nyanyian yang merdu. Selain itu, kebanyakan novelis turut menghasilkan gambaran-gambaran hasil daripada bau, rasa dan sentuhan untuk menghasilkan satu emosi yang tinggi dalam karya-karya mereka (Dayf, 2004).

Ciri puisi yang membentuk ungkapan indah ini menjadikannya mempunyai nilai yang tersendiri. Hal ini disebabkan ketinggian penguasaan penyair terhadap sesuatu maksud yang ingin disampaikan dengan cara yang puitis. Selain daripada itu, penggarapan makna tersebut diselarikan dengan persekitaran yang melingkungi penyair sehingga memungkinkan khalayak merasakan situasi yang dirasai penyair.

Kesimpulannya, puisi dibentuk berdasarkan acuannya yang tersendiri, seperti memiliki acuan, berima, mempunyai unsur imaginasi dan perasaan. Perkara ini bertujuan untuk menyampaikan sesuatu makna yang diinginkan penyair kepada khalayak. Kewujudan bentuk puisi yang pelbagai seperti *al-qasa'id*, *al-muwashshahat*, *al-shi'r al-hurr* dan sebagainya adalah hasil daripada keupayaan penyair dalam kesusasteraan. Selain daripada itu, unsur-unsur seperti perubahan politik serta kepentingan yang menyumbang kepada perkembangan puisi Arab.

## **PUISI TRADISIONAL MELAYU**

Karya sastra merupakan karya yang indah dan berfaedah yang dibentuk dengan jalinan dan siratan bahasa (Muhd Norizam & Shaiful Bahri, 2015). Menurut Zahir (2005), kesusasteraan Melayu ini dibahagikan kepada dua kelompok, iaitu kesusasteraan Melayu tradisional dan kesusasteraan Melayu moden. Tahun 1900 dianggap sebagai garis pemisah antara kedua-dua blok kesusasteraan tersebut (Abdul Halim, 2013). Kenyataan ini disebabkan oleh ciri-ciri yang berbeza antara dua blok kesusasteraan, antaranya jenis karya dan tema-tema yang digunakan. Sebagai contoh, pantun digolongkan dalam kesusasteraan tradisional, manakala sajak dikelompokkan dalam kesusasteraan moden. Pengelompokan semacam ini dibuat berdasarkan bentuk yang dimiliki kedua-duanya serta faktor kewujudannya dan lain-lain.

Warisan puisi tradisional menyentuh hampir semua kehidupan orang Melayu (Zurakintan & Che Ibrahim, 2015). A. Halim (2016) turut menyatakan bahawa karya kesusasteraan Melayu adalah rakaman sejarah hidup dan pengalaman masyarakat Melayu seusia dengan kewujudan mereka. Puisi Melayu tradisional dalam bentuk berangkap yang tersusun dengan susunan dan bahasa yang indah, bertujuan untuk melahirkan fikiran dan pengalaman hidup. seperti pantun, gurindam, seloka dan syair (A. Halim, 2013).

Antara keunikan puisi Melayu adalah pada pemilihan kata yang dibentuk dengan gaya bahasa untuk memperindah sesuatu ungkapan. Ketelitian dalam pemilihan kata dalam puisi Melayu adalah mengikut kesesuaian makna yang ingin disampaikan. Penggunaan gaya bahasa dalam puisi Melayu bertujuan untuk memberi kesan kepada khalayak. Selain daripada itu, pemilihan kata untuk mengungkapkan gaya bahasa dalam puisi dipengaruhi oleh persekitaran. Genre puisi yang pelbagai turut berperanan dalam penggunaan gaya bahasa bagi menghasilkan sesebuah karya sastra. Genre yang tergolong sebagai puisi termasuklah pantun, syair, nazam, gurindam, seloka, teka-teki, peribahasa berirama, teromba, talibun, prosa lirik, mantera dan dikir.

A. Halim (2013) pula menyenaraikan puisi Melayu tradisional kepada 18 jenis di bawah tiga kelompok iaitu, puisi tradisional warisan Melayu seperti pantun, gurindam, seloka, teromba, talibun, mantera dan peribahasa berangkap. Kelompok kedua ialah puisi tradisional warisan Islam seperti

syair, nazam, ruba'ī, qit'ah, ghazal, masnawi dan barzanji; manakala kelompok ketiga ialah puisi tumpang seperti rejang, endoi, teka-teki dan zikir.

Berdasarkan kenyataan-kenyataan tersebut, dapatlah disimpulkan bahawa kewujudan puisi Melayu ini hasil daripada pemikiran para karyawan untuk disampaikan kepada khalayak. Susunannya mempunyai acuan bunyi dan rima diadun dengan emosi, imaginasi dan idea untuk menerbitkan karya yang indah. Selain daripada itu, puisi juga merupakan nukilan bangsa yang lahir dengan hubungan yang rapat dengan peristiwa dan persekitaran masyarakat Melayu. Ciri-ciri puisi Melayu pula merangkumi penggunaan bahasa puisi, bentuknya yang tertentu, unsur muzik, ikatan tertentu dan pembahagian unit dalam menyatakan idea.

### **Penggunaan bahasa**

Susunan dalam sesuatu karya puisi memperlihatkan penggunaan bahasa yang lebih baik, ekspresif dan kental. Selain itu, ianya mengandungi nilai-nilai keindahan, umpamanya dengan penggunaan imejan, metafora dan lain-lain. Pemilihan yang semacam ini dapat menimbulkan rangsangan, memberikan kualiti dan pengertian yang lebih berkesan kepada pengalaman dan perasaan (Harun, 1989). Perkara ini menunjukkan bahawa pemilihan kata turut memainkan peranan penting untuk menjadikan khalayak terkesan dengan makna karya yang ingin disampaikan.

Pemilihan kata-kata yang baik dapat membawa pembaca seolah-olah melihat, mendengar atau merasa idea yang ingin disampaikan pengkarya. Oleh itu, keberhasilan sesuatu puisi itu memerlukan tahap penguasaan seorang pengkarya dalam memilih perkataan yang sesuai untuk makna yang ingin disampaikannya kepada khalayak. Selain daripada itu, kata-kata yang dipilih pengkarya seiring dengan harapan khalayak dapat merasai bersama pengalaman yang ingin disampaikannya. Perkataan yang dipilih juga mestilah mendukung makna yang pasti, tepat dan khusus dalam menyampaikan fikiran pengkarya kepada khalayak.

Pemilihan bahasa puisi juga mestilah padat (Pradopo, 1995). Ini menunjukkan bahawa pemilihan kata hendaklah mencakupi pengertian tentang penggunaan kata untuk menyampaikan sesuatu makna. Selain itu, pemilihan tersebut dapat membentuk kelompok kata-kata yang tepat untuk situasi tertentu. Oleh itu, pemilihan kata untuk penghasilan sesuatu puisi didasari dengan bilangan perkataan yang tertentu dan terhad bersesuaian dengan makna yang ingin disampaikan. Bilangan perkataan yang terhad ini mengikut genre yang dipilih seperti empat perkataan yang mengandungi 12 suku kata bagi setiap baris dalam pantun. Pemilihan bahasa tersebut bertujuan untuk membezakan puisi dengan prosa yang menggunakan kata-kata yang banyak bagi menghuraikan sesuatu idea.

### **Bentuk**

Harun (1989) menyatakan bahawa puisi mempunyai bentuk yang berkerat-kerat dan berurutan. Setiap kerat sama ada sebagai sebuah kalimat yang lengkap atau sebahagian daripadanya. Perkataan tersebut merupakan klausa atau frasa yang dituturkan begitu rupa dengan sebab kepanjangan nafas atau emosi penutur atau dipengaruhi oleh intonasi, melodi dan unsur-unsur muzik lain dan prosodi bahasa.

Harun (1989) turut berpendapat bahawa bentuk puisi yang tertulis adalah kerat-kerat dan disusun dalam baris-baris sejajar. Susunan tersebut mungkin sama panjang atau sekurang-kurangnya mempunyai ciri-ciri yang sama dengan baris-baris yang lain. Ciri ini dapat membezakan puisi dengan prosa yang kebiasaannya ditulis dalam bentuk berbaris-baris dan berperenggan-perenggan. Umpamanya dalam rangkap pantun yang berikut:

*Burung tekukur hinggap rendah,  
Lalu hinggap di tepi paya;  
Kuala Lumpur kota yang indah,  
Itulah ibu Negara Malaysia.*

(Zurinah, 2012)



## Unsur muzik

Unsur muzik mempengaruhi ungkapan puisi dalam lagu atau sekurang-kurangnya intonasi. Unsur ini memberikan kadensa, irama dan harmoni dalam sesuatu puisi. Rentak dan irama ini menjadi faktor kepada rima, kerana rima juga dipengaruhi oleh unsur muzik dalam sesebuah bahasa (Harun, 1989). Oleh itu, khalayak akan merasa rentak yang terkandung dalam sesuatu genre puisi apabila mendengarnya atau membacanya. Umpamanya rangkap syair berikut mengandungi unsur muzik apabila dibaca dengan *pause* (berhenti seketika).

Kewujudan unsur ini dalam puisi menurut Pradopo (1995) dapat memperdalam ucapan, menimbulkan rasa dan menimbulkan bayangan angan yang jelas dan menghasilkan suasana yang khusus. Oleh sebab itu, pengkarya akan lebih teliti dalam pemilihan perkataan yang mempunyai persamaan bunyi bagi setiap baris yang dihasilkan, di samping perkataan yang dipilih itu dapat mendukung makna yang ingin disampaikan pengkarya. Gabungan konsonan “r” dengan vokal “a” membawa kepada keseragaman bunyi di akhir setiap baris dalam rangkap puisi berikut:

*Sahabat handai sanak saudara,  
Duduk berkumpul berbual mesra,  
Juadah dihidang pembuka selera,  
Kanak-kanak paling gembira.*

Zurinah (2012:110)

Tanda palang (/) dalam syair berikut mewakili konsep *pause* ketika membaca bagi menghasilkan irama.

*Ahmad mendengar / kata bondanya,  
Terlalu pilu / rasa hatinya,  
Menangislah ia / di ribaannya,  
Terkenangkan akan / untung nasibnya.*

(Abdul Mutalib (pngr.), 1983)

## Pola atau ikatan tertentu

Pola atau ikatan tertentu dalam puisi terbentuk daripada baris, rima dan irama yang disusun. Umpamanya jumlah baris-baris yang dirangkap dengan jumlah yang tertentu dalam serangkap, jumlah perkataan atau suku kata dalam sebaris. Perseimbangan bunyi, panjang pendek atau tekanan suku kata setiap baris, persamaan bunyi, sajak atau rima, di akhir atau di dalam kedudukan yang lain dalam sebaris turut membentu pola dalam puisi (Harun, 1989). Zurinah (2012) pula menyatakan bahawa pola atau ikatan tertentu puisi Melayu dipengaruhi oleh jumlah baris, jumlah perkataan, perseimbangan bunyi dan panjang-pendek perkataan.

Pernyataan ini menunjukkan bahawa penghasilan puisi memerlukan kecekapan pengkarya untuk memilih perkataan yang sesuai dalam satu-satu baris. Pemilihan kata dalam sesebuah puisi adalah untuk menyeimbangkan setiap baris dari segi jumlah perkataan, bunyi, rima dan sebagainya, seperti dalam rangkap pantun yang berikut:

*Berpadu warna selembut rasa,  
Corak lukisan bunga padi;  
Tanda mulia budaya bangsa,  
Tegak bangsa bersendi budi.*

(Zurinah, 2012)

## Pembahagian unit

Pembahagian unit melibatkan idea yang dinyatakan. Umpamanya unit minimum yang terdiri daripada dua baris serangkap, atau beberapa baris serangkap dan beberapa rangkap seuntai untuk membina satu keseluruhan idea (Harun, 1989). Selain itu juga, pembahagian unit ini turut dipengaruhi oleh genre puisi yang ingin dihasilkan oleh pengkarya, umpamanya pantun. Terdapat pantun dua kerat, pantun empat kerat dan sebagainya yang setiap kerat tersebut mendukung makna tertentu. Setiap unit yang terdapat dalam puisi mendukung fungsi untuk membentuk genre puisi bagi menyampaikan sesuatu idea. Pantun merupakan genre puisi Melayu yang terdiri daripada pembayang dan maksud (A. Halim, 2014). Dua baris pertama dalam rangkap pantun berikut adalah pembayang, manakala dua baris berikutnya adalah maksud dalam rangkap pantun:

*Mencari makan di tepi paya,  
Di bawah pokok kayu ara;  
Digelar ia taman bercahaya,  
Kebanggaan rakyat seluruh negara.*

(Zurinah, 2012)

## ANALISIS

### Persamaan

Secara umumnya, puisi Arab dan puisi Melayu menggunakan perkataan yang mempunyai susunan tertentu dalam menyatakan idea atau makna. Kedua-dua puisi ini mengandungi unsur imaginasi untuk membezakan kata-kata dalam puisi dengan kata-kata dalam karya non-sastera dan ucapan seharian.

Persamaan antara puisi Arab dan puisi Melayu turut dilihat pada unsur muzik yang terdapat dalam ungunannya. Umpamanya dalam puisi Arab, perkataan dipilih untuk disesuaikan dengan *buhur shi'riyyah*, seperti dalam bait Abu Tammam yang berikut:

أَنْحُلُ الْمَغَانِي لِلَّيْلِ هِيَ أَمْ نَهْبُ؟                      لَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ دَارِ مَأْوِيَةِ الْحُقْبُ  
(Abu Tammam, 1982)

Bait tersebut menggunakan perkataan-perkataan yang disesuaikan dengan *ba'ir al-tawil*. Berikut adalah *taqti'* dan acuan untuk bait tersebut. Simbol (0/0/) merupakan *taqti'* kepada perkataan-perkataan dalam bait tersebut dengan (/) mewakili huruf yang berbaris, manakala (0) untuk huruf yang sukun. فعولن pula adalah acuan kepada *taqti'* bait tersebut.

أَنْحُلُ الْمَغَانِي لِلَّيْلِ هِيَ أَمْ نَهْبُ؟                      لَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ دَارِ مَأْوِيَةِ الْحُقْبُ  
0/0/0// /0// 0/0/0// 0/0//                                      0/0/0// 0/0// 0/0/0// /0//  
فعولن مفاعيلن                      فعولن مفاعيلن                      فعول مفاعيلن  
(Abu Tammam, 1982)

Dalam puisi Melayu pula, pemilihan kata menghasilkan irama dan keharmonian dalam puisi. Khalayak akan merasa rentak yang terkandung dalam sesuatu karya puisi semasa membacanya atau mendengarnya. Hal ini disebabkan setiap baris di dalam puisi dibaca dengan *pause* (berhenti seketika). Tanda palang (/) dalam syair berikut merupakan *pause* ketika membaca dengan menghasilkan irama.

*Ahmad mendengar / kata bondanya,  
Terlalu pilu / rasa hatinya,  
Menangislah ia / di ribaannya,  
Terkenangkan akan / untung nasibnya.*

(Abdul Mutalib (pngr.), 1983)

Bacaan dengan *pause* ini turut terdapat dalam pantun. Umpamanya dalam rangkap pantun yang berikut:

*Burung tekukur / hinggap rendah,  
Lalu hinggap / di tepi paya;  
Kuala Lumpur / kota yang indah,  
Itulah ibu / negara Malaysia.*

(Zurinah, 2012)

Selain daripada itu, kata-kata yang dipilih dalam puisi Arab bersandarkan kepada *al-buhur* yang dibentuk dengan *taf'ilat*. Hal ini untuk menghasilkan keseragaman dalam setiap bait antara *al-harakat* dan *al-sakanat* dalam puisi. Bait Abu Tammam yang berikut merupakan contoh puisi Arab yang dibentuk dengan acuan *taf'ilat*:

مُرَاحُ الْهَوَىٰ فِيهَا وَمَسْرَحُهُ الْخَصْبُ وَعَهْدِي بِهَا إِذْ نَاقِصُ الْعَهْدِ بَدْرُهَا  
(Abu Tammam, 1982)

Bait tersebut menggunakan *taf'ilat* untuk *bahr al-tawil*. Acuan *bahr* tersebut adalah *taf'ilat* yang dibentuk daripada *al-harakat* dan *al-sakanat*. Berikut adalah acuan dan *taqti<sup>c</sup>* serta *kitabah<sup>c</sup> arudiyah* bait tersebut. Simbol (0/0//) merupakan *taqti<sup>c</sup>* kepada perkataan-perkataan dalam bait tersebut dengan (/) mewakili huruf yang berbaris, manakala (0) untuk huruf yang sukun. متفاعِلن pula adalah acuan kepada *taqti<sup>c</sup>* bait tersebut. Baris keempat berikut merupakan *kitabah<sup>c</sup> arudiyah* yang menzahirkan tulisan mengikut *al-harakat* dan *al-sakanat* yang membentuk *taf'ilat*.

مُرَاحُ الْهَوَىٰ فِيهَا وَمَسْرَحُهُ الْخَصْبُ وَعَهْدِي بِهَا إِذْ نَاقِصُ الْعَهْدِ بَدْرُهَا  
0/0/0// /0// 0/0/0// 0/0// 0//0// 0/0// 0/0/0// 0/0//  
فَعولن مفاعيلن فَعول مفاعيلن فَعولن مفاعيلن  
مراح الهوى فيها ومسرحه لخصبو وعهدي بها إذ ناقص لعهد بدرها  
(Abu Tammam, 1982)

Puisi Melayu pula memerlukan bilangan “suku kata” yang tertentu dalam pemilihan kata untuk menghasilkan keseragaman bunyi dalam sesuatu puisi. Pemilihan suku kata tersebut adalah untuk mewujudkan persamaan vokal dan konsonan dalam setiap perkataan. Berikut adalah rangkap syair yang mengandungi keseragaman bunyi kesan vokal dan konsonan, serta bilangan suku kata yang tertentu bagi setiap baris. Keseragaman bunyi dapat diperhatikan pada bunyi terakhir setiap baris dalam rangkap puisi berikut dengan gabungan konsonan “r” dengan vokal “a”.

*Sahabat handai sanak saudara,  
Duduk berkumpul berbual mesra,  
Juadah dihidang pembuka selera,  
Kanak-kanak paling gembira.*

Zurinah (2012)

Terdapat bait *mashtur* dalam puisi Arab seperti yang terjadi dalam *bahr al-rajaz* dan *bahr al-sari<sup>c</sup>* yang terdiri daripada satu *shatr*. Berikut adalah bait-bait daripada puisi Bashshar yang beracukan *bahr al-rajaz* jenis *al-manhuk* yang hanya terdiri daripada satu *shatr*.

يَا بُنَيَّ جَلَّا هَلْ بِكُمَا تَنْكَبِرُ  
سَيْرًا فَإِنَّ الْبُكَرَ التَّيْسِيرُ  
غَيُّ الْفَتَى وَرُشْدُهُ مَقْدُورُ  
بَلْ مَا لِعَيْنِي دَمْعُهَا عَزِيرُ  
مَنْ طَلَّلَ عَفَتْ عَلَيْهِ الْمَوْرُ

(Bashshar, 1991)

Puisi yang dibentuk dengan *baʿr al-rajaz* jenis *al-manhĒk* ini menyerupai puisi Melayu yang dihasilkan dengan hanya satu baris. Umpamanya genre syair seperti berikut:

Ahmad mendengar / kata bondanya,  
Terlalu pilu / rasa hatinya,  
Menangislah ia / di ribaannya,  
Terkenangkan akan / untung nasibnya.

(Abdul Mutalib (pngr.), 1983)

### Perbezaan

Puisi tradisional Arab menggunakan hanya satu *qafiyah* atau huruf akhir dalam setiap bait. Apabila terdapat bait yang diakhiri dengan huruf yang lain, walaupun makhraj huruf tersebut adalah berhampiran, bait tersebut dikira sebagai aib kepada *qasidah* tersebut. Berikut adalah bait-bait Abu Tammam merupakan contoh puisi Arab yang diakhiri dengan huruf *qafiyah* yang sama iaitu *baʿ*:

فِي حِدِّهِ الْحَدُّ بَيْنَ الْجِدِّ وَاللَّعِبِ  
مُنُونِهِنَّ جَلَاءُ الشُّكِّ وَالرَّيْبِ  
بَيْنَ الْخَمِيسَيْنِ لَافِي السَّبْعَةِ الشُّهْبِ

السَّيْفُ أَصْدَقُ أَنْبَاءٍ مِنَ الْكُتُبِ  
يَبِضُّ الصَّفَائِحَ لِأَسْوَدِ الصَّحَائِفِ فِي  
وَالْعِلْمُ فِي شُهْبِ الْأَرْمَاحِ لِأَمْعَةٍ

(Abu Tammam: 1982)

Bait-bait tersebut diakhiri dengan huruf *qafiyah* yang sama iaitu *baʿ*. Hal ini menunjukkan bahawa puisi Arab disyaratkan untuk diakhiri dengan huruf *qafiyah* yang sama.

Walau bagaimanapun, puisi Melayu tidak mensyaratkan kesemua rangkap dalam satu puisi, diakhiri dengan bunyi yang diwakili dengan huruf yang sama, contohnya pantun. Berikut adalah contoh rangkap pantun yang setiap barisnya tidak diakhiri dengan bunyi yang sama:

Berpadu warna selembut rasa,  
Corak lukisan bunga padi;  
Tanda mulia budaya bangsa,  
Tegak bangsa bersendi budi.

(Zurinah, 2012)

Rangkap pantun tersebut terdiri daripada dua rima yang berbeza. Rima-rima tersebut bolehlah dilambangkan dengan (a-b-a-b). Baris pertama dan ketiga diakhiri dengan bunyi “sa”, manakala baris kedua dan ketiba diakhiri dengan bunyi “di”. Rima yang terdapat dalam rangkap puisi tersebut tidak sama. Hal ini menunjukkan terdapat bentuk puisi Melayu yang tidak mensyaratkan satu rima, umpamanya pantun.

Puisi Arab pada kebiasaannya dibentuk dengan dua *shatr* yang terdiri daripada *sadr* dan *ʿajz* yang merupakan dua baris yang mempunyai pemisah di tengah-tengahnya. Berikut adalah contoh bait yang terdiri daripada *sadr* dan *ʿajuz*. *Sadr* merupakan bahagian pertama dalam bait, manakala *ʿajuz* pula adalah bahagian kedua dalam bait.

صَاغُوهُ مِنْ زُخْرُفٍ فِيهَا وَمَنْ كَذِبِ  
لَيْسَتْ يَنْبَعُ إِذَا عُدَّتْ وَلَا عَرَبِ

أَيَّنَ الرِّوَايَةَ بَلَّ أَيْنَ النُّجُومِ وَمَا  
تَخَرُّصاً وَأَحَادِيثاً مَلْفَقَةً

(Abu Tammam, 1982)

Ungkapan (أَيَّنَ الرِّوَايَةَ بَلَّ أَيْنَ النُّجُومِ وَمَا) dan (تَخَرُّصاً وَأَحَادِيثاً مَلْفَقَةً) dalam bait-bait tersebut adalah *sadr*. Ungkapan (لَيْسَتْ يَنْبَعُ إِذَا عُدَّتْ وَلَا عَرَبِ) dan (صَاغُوهُ مِنْ زُخْرُفٍ فِيهَا وَمَنْ كَذِبِ) pula merupakan *‘ajuz*. Ruang kosong antara kedua-dua *sadr* dan *‘ajuz* merupakan pemisah yang menunjukkan bahawa bait tersebut terdiri daripada dua baris (*sadr* dan *‘ajuz*).

Walau bagaimanapun, puisi Melayu dihasilkan dengan hanya satu baris, kemudian diikuti dengan satu baris yang berikutnya. Bentuk semacam ini berbeza puisi Arab yang dibentuk dengan dua *shatr* iaitu dua baris iaitu *sadr* dan *‘ajuz*. *Pulang ke Negeri Abadi* berikut merupakan petikan gurindam yang dihasilkan dengan satu-satu baris:

*Apabila dunia hanyalah sementara  
Semua manusia adalah pengembara*

*Apabila dunia hanya pinjaman  
Tidak terjamin kekal berzaman*

*Apabila hidup tidak beriman  
Sesatlah kita tanpa pedoman*

(Zurinah, 2012)

Rangkap gurindam tersebut dibentuk dengan satu baris, diikuti dengan satu baris yang lain. Hal ini berbeza dengan puisi Arab yang kebanyakannya dibentuk dengan dua *shatr* iaitu dua baris iaitu *sadr* dan *‘ajz*.

Setiap bait dalam puisi Arab mendukung satu makna yang lengkap. Umpamanya dalam bait Abu Tammam seperti berikut:

فِي حَدِّهِ الْحَدُّ بَيْنَ الْجِدِّ وَاللَّعِبِ

السَّيْفُ أَصْدَقُ أَنْبَاءٍ مِنَ الْكُتُبِ

(Abu Tammam, 1982)

Makna dalam bait tersebut berkisar tentang pedang yang merujuk kepada peperangan adalah lebih benar dibandingkan dengan tilikan ahli nujum.

Walau bagaimanapun, dalam puisi Melayu, umpamanya pantun memerlukan satu rangkap untuk membawa satu makna. Berikut adalah contoh rangkap pantun yang membawa makna “nilai budi”:

*Berpadu warna selembut rasa,  
Corak lukisan bunga padi;  
Tanda mulia budaya bangsa,  
Tegak bangsa bersendi budi.*

(Zurinah, 2012)

Rangkap pantun tersebut membawa makna “nilai budi” yang perlu disemai dalam jiwa remaja. Makna tersebut terdapat pada baris ketiga dan keempat yang merupakan baris-baris yang membawa maksud dalam rangkap tersebut. Baris pertama dan kedua rangkap tersebut berfungsi sebagai pembayang. Setiap baris dalam rangkap tersebut tidak membawa makna yang lengkap, melainkan keseluruhan rangkap.

## KESIMPULAN

Puisi Arab dan puisi Melayu merupakan karya kesusasteraan yang menyampaikan idea dan pemikiran kepada khalayak. Penyampaian yang digunakan tidak berlandaskan kepada kebiasaan dalam percakapan yang biasa, tetapi dengan cara yang puitis. Pemilihan kata yang teliti dengan membawa ciri imaginasi, juga mengandungi unsur muzik ini diungkap dengan gaya bahasa yang indah.

Terdapat persamaan yang ketara antara puisi Arab dengan puisi Melayu. Perkataan yang digunakan mempunyai susunan tertentu dan mengandungi unsur imaginasi. Selain itu, kedua-dua puisi ini mengandungi unsur muzik dalam pemilihan kata. Bait dalam bentuk *mashtur* dan *manhuk* dalam puisi tradisional Arab menyerupai puisi tradisional Melayu yang dizahirkan dengan satu-satu baris.

Dari sudut lain, setiap bait puisi tradisional Arab diakhiri dengan rima yang sama, manakala puisi tradisional Melayu tidak disyaratkan agar setiap bait diakhiri dengan rima yang sama; seperti pantun. Bait puisi tradisional Arab biasanya dibentuk dengan dua *shatr*, tetapi puisi tradisional Melayu biasanya dihasilkan dengan satu baris, kemudian diikuti dengan baris berikutnya. Setiap bait dalam puisi tradisional Arab mendukung satu makna yang lengkap, manakala puisi tradisional Melayu; seperti pantun, memerlukan satu rangkap untuk membawa satu makna.

## RUJUKAN

- A. Halim Ali. 2013. *Mendekati Puisi Melayu Tradisional*. Tanjong Malim: Persatuan Penulis Budiman Malaysia.
- A. Halim Ali. 2016. Pendidikan Kesusasteraan Melayu dalam Pelbagai Isu dan Perspektif. Dlm. A. Halim Ali dan Norazimah Zakarian (pngr.). *Pendidikan Kesusasteraan Melayu dalam Pelbagai Isu dan Perspektif*. Shah Alam: NHA Resources.
- Abdul Mutalib Abdul Ghani (pngr.). 1983. *Syair Siti Zubaidah*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Abu Tammam. 1982. *Diwan Abi Tammm bi Sharh al-Khatib al-Tabrizi*. °Azzam, Muhammad °Abduh (penyt.). Kaherah: Dar al-Ma°arif.
- Amin, Ahmad. 1967. *al-Naqd al-Adabi*. Beirut: Dar al-Kutub al-°Arabi.
- °Atiq, °Abd al-°Aziz. 2006. *°Ilm al-°Arud wa al-Qafiyah*. Al-Qahirah: Dar al-Afaq al-°Arabiyah.
- Bashshar bin Burd. 1991. *Diwan Bashshar bin Burd*. Mahdi Muhammad Nasir al-Din (pnyt.). Beirut: Dar al-Kutub al-°Ilmiyah.
- Dayf, Shawqi. 2004. *Fi al-Naqd al-Adabi*. Al-Qahirah: Dar al-Ma°arif.
- Harun Mat Piah. 1989. *Puisi Melayu Tradisional: Satu Perbicaraan Genre dan Fungsi*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Al-Hashimi, Ahmad. 2014. *Mizan al-Dhazab fi Sina°ah Shi°r al-°Arab*. al-Tunji, Muhammad (pnyt.). Beirut: Syarikah Dar Maktabah al-Ma°arif Nashirun.
- Ilham, Andri. 2015. Puisi Arab dan Protes Sosial: Kajian Struktur-muatan Puisi *Sha°alik* Pra-Islam. *Arabiyat: Jurnal Pendidikan Bahasa Arab dan Kebahasaaraban* 2(2):154-166
- Muhd Norizam Jamian & Shaiful Bahri Md Radzi. 2015. Kesusasteraan Melayu Tradisional sebagai Wadah Komunikasi Massa: Suatu Analisis. *Jurnal Komunikasi* 31(2):183-194.
- Nazri Atoh & Zamri Arifin. Tanda-tanda 'Malam' dalam Qasidah Imri' al-Qays dan Persepsi Pelajar Melayu tentangnya. *Jurnal Melayu* 11:51-61

- Pradopo, Rachmat Djoko. 1995. *Pengkajian Puisi*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Qudamah bin Ja'far. T.th. *Naqd al-Shi'r*. Khafaji, Muhammad 'Abd al-Mun'im (pnyt.). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyah.
- Rahmah Ahmad H. Osman & Adli Yaakob. 2008. *Al-Islam wa al-Adab al-Malayawi: Tahlil li Niqashat fi Maliziya*. Kuala Lumpur: Universiti Islam Antarabangsa Malaysia.
- Rahmah Ahmad H. Osman & Mohd Shahrizal Nasir. 2013. Unsur-unsur Retorik dalam Puisi Melayu *al-Amin* karya A. Samad Said. *Jurnal Usuluddin* 33:117-150.
- Zahir bin Ahmad. 2005. Peranan Sastera Islam dalam Pembentukan Akhlak Penduduk Alam Melayu. *Jurnal Pengajian Melayu* 15:254-265.
- Zurakintan Abdul Razak & Che Ibrahim Salleh. 2015. Pemikiran Melayu tentang Ilmu dan Adab dalam Puisi Melayu Tradisional. *International Journal of Malay World and Civilisation (Iman)* 3(2):121-129
- Zurinah Hassan. 2012. *Puisi Melayu Tradisional: Pantun, Syair, Gurindam, Nazam, Seloka*. Ampang: Pekan Ilmu Publications Sdn. Bhd.